

Riquer la composició arnaldiana que servirà d'inspiració a la seva col·lecció de sextines. Brossa és el punt de partida per a un recorregut sobre aquesta presència, que és poc consistent fins a arribar a les dues darreres dècades del segle xx, amb excepcions com Josep Maria Llompart, Josep Romeu, Jordi Parramon, Salvador Oliva o Narcís Comadira. Els anys noranta marquen un canvi de rumb de la mà d'una nova escola poètica que, vinculada a la tradició joglaresca, actualitzarà sobre els escenaris la *performance* medieval. Espadaler hi destaca poetes com Dolors Miquel i Enric Casasses.

Per acabar, i com ja hem indicat, el darrer bloc del volum el configuren aquelles aportacions que se centren en l'anàlisi de la recreació dels conceptes trobadorescos més emblemàtics, en l'art i en la teoria de la creació moderns i contemporanis. Així, Edgardo Dobry («La transfiguración del *amor de lonh* en la literatura moderna: dos exploraciones», p. 227-235) i Victoria Cirlet («La otra cruzada: el amor de lejos de Jaufré Rudel a Amin Maalouf», p. 237-252) reflexionen sobre el motiu de l'*amor de lonh*, un concepte de cabdal importància en l'imaginari de l'amor trobadoresc i que associem a l'obra i a la vida de Jaufré Rudel. Mentre que Dobry centra el seu estudi en l'anàlisi de dos autors, Kafka i Kierkegaard, com passen del poema a la carta i de quina manera la no resolució de la tensió eròtica ja no l'inscriuen en una ètica cristiana sinó que la fan recaure sobre la pròpia escriptura, Cirlet se centra en la reescriptura del mite rudelià que la compositora finlandesa Kaija Saariho du a terme a la seva òpera *L'amor de loin*, amb llibret d'Amin Maalouf. Cirlet evidencia la relació que Maalouf estableix entre l'amor de lluny i les croades, i de quina manera la presència de Terra Santa és significativa en l'imaginari medieval de la llunyania o en les interpretacions crítiques de l'*amor de lonh* de Jaufré Rudel. És des d'aquesta perspectiva que l'autora mostra la tasca de reescriptura que Maalouf fa del model medieval. Finalment, Annalisa Mirizo («La *Ab Joy* en la poètica de Pier Paolo Pasolini: usos de la herència provençal y construcció de la imatge de escritor», p. 253-270) examina de quina manera el discurs crític contemporani reacciona davant del llegat trobadoresc, i ho fa centrant-se en el tractament que la poètica de Pier Paolo Pasolini fa de l'expressió provençal *ab joy*. Es tracta d'un ús esporàdic i no del tot coherent, la qual cosa demostra, segons Mirizo, que no som davant d'un recurs poètic real sinó més aviat una peça significativa en la construcció de la seva imatge com a escriptor.

En definitiva, es tracta d'un volum d'una densitat crítica considerable, trencador i bellament editat, que ofereix, de manera atractiva, una mirada fresca, innovadora i necessària sobre els trobadors i el seu llegat, i ho fa de la mà d'una sèrie d'especialistes de disciplines variades que mostren la viabilitat de treballar la vigència d'aquesta lírica medieval des de perspectives metodològiques diverses, un camí que aquest volum ha encetat amb pas ferm i que augura la descoberta de nous paisatges més fèrtils.

Glòria SABATÉ
Universitat de Barcelona

VENY, Joan (2019): *Llengua i creació literària (Verdaguer, Foix, Santamaria, Torres, Carbó, Curial, Huguet, Anglada)*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 228 p.

No és freqüent que els estudis filològics es fixin en la llengua dels nostres creadors. La dilatada carrera d'investigador de Joan Veny demostra que els textos literaris són una mina. Hi té tirada pel plaer de llegir, per l'amor a la llengua catalana de què parla sempre amb emoció i també per treure a la llum aspectes lingüístics singulars d'interès diacrònic i diatòpic. Se submergeix en la literatura amb l'instint geolocalitzador que el caracteritza i equipat amb els aparells de precisió de la dialectologia, la lexicografia i la història de la llengua.

Llengua i creació literària aplega estudis publicats anteriorment de manera dispersa, que comencen pel català de Jacint Verdaguer i travessen el segle xx amb Foix, Joan Santamaria, Màrius Torres, Xavier Carbó, Damià Huguet i Maria Àngels Anglada. L'únic treball allunyat de la literatura moderna és el dedicat als valencianismes del *Curial*.

Joan Veny se serveix de les bones edicions crítiques de què ja disposa l'obra de Verdaguer per explorar un dels territoris menys estudiats del poeta, el de la llengua. Ho fa en diverses direccions, la més densa de les quals és la vindicació del Verdaguer lingüista. Veny no fa servir aquesta paraula, però dibuixa el perfil d'un home encuriós pel llenguatge que pregunta a la gent, pren notes i transforma la recerca en munició poètica d'una gran plasticitat. Verdaguer és un enamorat de les paraules..., i dels parlants! Ho destaco amb una exclamació perquè avui ens sembla impossible que la llengua oral sigui un referent lingüístic genuí. Verdaguer viu en un entorn i una època que li permeten amarar-se del geni popular fins al punt de declarar, recordem-ho, que «la bona norma és el poble; la seva boca ho purifica tot».

La predisposició a extreure or de l'idioma viu el converteix en un «dialectòleg *avant la lettre*», com l'anomena Joan Veny. Ho demostra repassant notes manuscrites que el poeta recollia en les seves excursions (paraules, definicions, parèmies, frases fetes, cultura popular, etc.) i establint una sistematització dels dialectalismes emprats en l'obra literària. No es tracta només de paraules pròpies del terrer osonenc (amb una cala dedicada a la iodització), sinó que s'estén a d'altres varietats del català. Verdaguer tenia una visió unitària de la llengua i, de la mateixa manera que la volia natural i no arcaica, escriu en un registre, ara elevat, ara més planer, que no abusa dels localismes.

L'estudiós que ha dedicat tants treballs al medi natural —ictionímia, ampelonímia i fitonímia, especialment com a supervisor de l'ingent *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana*— no pot sostreure's a la passió de Verdaguer per la natura. El «gran temple verdaguerià» és també un verger, un jardí botànic exuberant. Més endavant, Veny s'adelita igualment amb el lèxic de la natura que troba en les poesies de Màrius Torres i Maria Àngels Anglada. La passió per la llengua i l'amor per les plantes són en Joan Veny dues exaltacions que s'alimenten amb una reciprocitat indefectible.

És suggeridor que immediatament després de Verdaguer ens trobem una «Aproximació a la llengua de J. V. Foix», escrita en col·laboració amb Joan Ramon Veny-Mesquida. Perquè són dues maneres en molts sentits oposades d'entendre l'ús poètic del llenguatge. Tenen en comú el coneixement profund de l'idioma i la voluntat de crear edificis literaris amb un marxamo personal, però la poètica de cadascun és tan radicalment distinta que estableixen un contrast gairebé violent entre naturalitat i artífici. El poeta té llicència per fer, desfer, trencar, inventar i subvertir el llenguatge, i Foix porta aquesta llibertat a un extrem en què «la construcció d'un llenguatge propi» és la marca de la casa, la bandera.

Veny Clar i Veny-Mesquida atesten arcaïsmes, cultismes i neologismes en l'obra de Foix. També la tendència als augmentatius, els compostos i, per descomptat, l'ús de dialectalismes, però tot això va precedit per unes *premisses* necessàries. Abans d'analitzar res, els autors fan una sèrie de consideracions prèvies del tot necessàries a l'hora d'estudiar la llengua d'un dels autors més barrocs, més singulars de la literatura catalana. Les transgressions respecte a l'estàndard no són capricis dispersos çà i là de l'obra poètica, sinó que obeeixen a un propòsit unitari i coherent de Foix per convertir les paraules en art.

Entre 1960 i 1963 Joan Veny va exercir la càtedra de Francès en un institut de batxillerat de Lleida. Allà es va relacionar amb els cercles culturals més inquiets i es va interessar pels autors ponentins passats i contemporanis. Des d'aleshores manté una estima explícita per la ciutat, per les persones amb qui va tractar i també per autors locals que no va arribar a conèixer per raons d'edat. A *Llengua i creació literària*, hi trobem un treball sobre Joan Santamaria i un altre sobre Màrius Torres, dos lleidatans que són també la cara i la creu de la llengua literària.

«Un torrent de paraules. El lèxic de Joan Santamaria» complementa el llibre del mateix títol¹ que en format de diccionari aplega més de 1.500 paraules d'interès lingüístic per motius ben diversos extretes de l'obra de Santamaria. Aquest *torrent* és una barrija-barreja de recursos lèxics heterogenis i a vegades heterodoxos que inclou dialectalismes, cultismes, vulgarismes, manlleus i calcs d'altres llengües, mots inventats, etc. Sense haver llegit Joan Santamaria, la valoració de la seva prosa suggereix un raig

1. VENY, Joan (2019): *Un torrent de paraules. El lèxic de Joan Santamaria*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, 287 p.

de creativitat lèxica que no té aturador, un cavall desbocat que galopa a tota brida per una obra literària que es ressent de l'excés.

Màrius Torres, en canvi, és sinònim de bon gust i serenor. La seva llengua poètica és polida, literària, sense concessions al localisme, elevada per damunt del registre col·loquial segons el cànon del noucentisme. En canvi, quan s'expressa a través de la correspondència fa servir una paleta de recursos més àmplia. Veny analitza els dos registres i és en l'àmbit més personal on detecta trets lèxics, morfològics i sintàctics del català occidental que no apareixen a l'obra poètica. Perquè una cosa és la llengua literària d'un autor i una altra, la seva manera més quotidiana, més espontània, d'expressar-se. A vegades, com en el cas de Torres, es pot accedir als dos models i contrastar-los.

No em resisteix a reproduir un paràgraf de Joan Veny en què compara la llengua literària dels dos autors lleidatans:

Si se'm permet una comparança, Màrius Torres em sembla un pescador de canya que prepara la pesca, que escull la classe d'esca (gamba, puu, tremolitiça, farina), que tira la llinya i l'ham segons el tipus de pesca (de roquer, d'oblades), que està pendent de l'estat del mar, que torna a l'aigua l'espècie petita, etc. Per contra, equiparo Joan Santamaria a un pescador d'arrossegament, que amolla, immisericordiós, indiscriminadament, la seva xarxa pel fons del mar, xarxa que engoleix tota casta de peix, petit i gros, amb les espècies més variades, juntament amb plàstics i altres objectes aliens al mar que els teraquís hi han llençat.

Si la vida de Màrius Torres va ser curta —va morir als trenta-dos anys—, encara més breu va ser la de l'eclesiàstic Xavier Carbó (Cassà de la Selva 1893-1918). No va arribar a ser ordenat sacerdot perquè li va segar la vida l'epidèmia de grip de 1918, quan només tenia vint-i-cinc anys. D'aquesta manera es va frustrar la carrera de lingüista i folklorista que s'havia començat a forjar en contacte amb els caps de brot de Catalunya i amb una prevista formació a Alemanya que no es va arribar a produir. Però va ser a temps de publicar poesia i de participar en certàmens literaris. Joan Veny encomia el jove poeta i s'interessa pel seu model de llengua quan la normativa tot just començava a endreçar i a fixar l'idioma.

Torno a la pesca i als peixos del símil entre Joan Santamaria i Màrius Torres. Si Joan Veny ha dedicat tantes hores i tantes pàgines als ictiònims és perquè el remoreig del mar l'acompanya des de la infantesa. I aprofita qualsevol excusa per fer una professió pública de mallorquinisme. Aquí ho fa dedicant un apunt a l'obra de Damià Huguet, natural de Campos, com el mateix Veny, traspassat el 1996 amb només cinquanta anys.

Llengua i creació literària inclou també un petit treball sobre la poesia de Maria Àngels Anglada. Ella i Huguet són els més recents en la nòmina d'autors del llibre. Es tracta d'apunts que evocuen dues figures en el doble vessant d'investigades i del coneixement personal. Són homenatges a persones que Joan Veny va tractar i de les quals conserva intacta una gran estima, reforçada pel «seu acendrat amor a la llengua i al país» (Damià Huguet). Així ho expressa Maria Àngels Anglada en aquests versos que l'autora empordanesa va dedicar a Verdguer i que Veny reproduceix: «Les antigues paraules collies — diu— que obliden els savis / i rentaves, amant-lo amb clara mirada d'infant, / net de sorres impures, l'or noble i molt vell de la llengua.»

Al marge o entremig dels autors esmentats, hi ha un llarg estudi dels valencianismes del *Curial* que consisteix en un minuciós recompte de formes que suggereixen connexions amb el valencià «des d'una perspectiva exclusivament lingüística». Són símptomes, indicis, trets fonètics —amb una atenció especial al vocalisme distintiu del català occidental respecte a l'oriental—, morfològics i lèxics d'una obra que suscita controvèrsies per la seva singularitat i la manca de referències documentals de l'època. El capítol té dues postil·les de rèplica del mateix Joan Veny en el fragorós debat sobre l'autoria del *Curial* en què cada pronunciament esdevé una lletra de batalla.

Llengua i creació literària és l'obra d'un gran despullador —«*Despullar*. Extreure (d'un conjunt de documents, d'un llibre, d'un text, etc.) els documents que ens convé d'examinar, els passatges, les notícies, que ens convenen)». Veny despulla les obres literàries amb rigor i una paciència infinita per

explorar aspectes lingüístics fins a l'últim detall. Comenta els trets distintius agrupats temàticament amb una atenció constant als trets dialectals. El llibre s'enriqueix amb incisos d'etimologies i geosinònims, i inclou passatges tan deliciosos com la *marieta* —l'insecte—, que Verdaguer registra amb altres noms com *margarida* i *gallineta de la Mare de Déu* i que Veny amplia a *voliòl*, *margarideta* i *gallineta cega*, amb les pertinents explicacions fonètiques i geolingüístiques. Com és habitual en l'autor, al final hi ha un annex amb quaranta-tres mapes dialectals de l'ALDC sobre algunes qüestions analitzades i un utilíssim index de mots tractats. Gairebé dos mil, una xifra que ho diu tot.

A pesar de l'interès pels particularismes, pels estilemes de cada autor i per les varietats locals, Veny manté una visió constant de la unitat de la llengua. Cada creador, cada obra despullada, és un bocí de llengua que suma aportacions, una tessella del mosaic major que abraça tot el domini lingüístic. Per aprofundir en el coneixement de l'idioma llegeix les obres de creació amb ulls de lingüista rigorós i va a la versió original de l'autor sempre que és possible. Parlant de Verdaguer i de Foix acudeix als manuscrits o mecanoscrits que no han passat per mans de l'editor i de cap corrector. Si es fixa en la correspondència de Màrius Torres és perquè allà rau el *sermo quotidianus* del poeta. Hi ha més espontaneïtat, més proximitat respecte a la llengua parlada.

Afortunadament els criteris de correcció han evolucionat i avui tothom sap que el registre de cada gènere i cada obra és fonamental per avaluar un text literari. Sense perdre mai de vista el dret del creador per trencar normes i crear llenguatge, Joan Veny té molt present al llarg de tot el llibre la dialèctica entre obra singular i llengua comuna. Examina els autors amb respecte i no amb una mirada de fiscal. No és el seu estil. El diccionari normatiu és la referència comuna, però no un dogma per a un escriptor. Per això Veny qualifica Pedrolo de víctima dels «correctors hiperfabristes» que li van impedir expressar-se amb llibertat.

Acabo amb una nota de lectura estrictament personal. Des de la primera pàgina de *Llengua i creació literària* m'he vist a les dues cares del mirall. D'una banda, com a lector i observador dels fenòmens lingüístics, i d'altra, en certa mesura també com a observat. Jo em passo més hores empaïtant les paraules, sospesant-les segons el to de cada obra, buscant la precisió, el dring, l'expressivitat, la coherència i la correcció quan cal o la incorrecció genuïna —m'invento el concepte, però ja ens entenem—, que ordint les històries. I no sé mai si algun dia la meua producció serà despullada per algun lingüista minuciós. Oscillo entre l'esperança de ser útil i el temor de quedar-me despul·lat del tot.

Ramon SOLSONA

VENY, Joan (2019): *Per la llengua pròpia*. Palma: Lleonard Muntaner Editor / Institut d'Estudis Baleàrics, 193 p.

El número 33 de la col·lecció «Temps Obert», que dirigeix Damià Pons, ens ofereix en coedició entre Lleonard Muntaner Editor i l'Institut d'Estudis Baleàrics, amb la col·laboració de l'Institut d'Estudis Catalans, aquest interessant recull de textos de Joan Veny, encapçalat amb un títol afirmatiu: *Per la llengua pròpia*. El mateix autor explica, en unes pàgines de *Presentació*, el sentit d'aquest títol —un sintagma especialment freqüent i significatiu en l'àmbit de la llengua catalana— i el criteri d'organització dels textos escollits.

Llengua pròpia, diu, té dos sentits complementaris. D'una banda, expressa la distinció entre el català i les altres llengües —totes en general i més en concret les que s'han fet presents històricament en la nostra societat, com el castellà, una distinció que no ha d'implicar cap hostilitat, malgrat les etapes d'imposició. D'altra banda, expressa també el «[r]econeixement del caràcter "natural" del català, desenvolupat des dels seus orígens, per transmissió generacional, in situ o per expansió antiga» (p. 10).

Així mateix, des d'aquests primers paràgrafs es fa present un interès més específic que recorre tot el llibre: subratllar que la plenitud de la llengua reclama la complementarietat entre els parlars locals i la varietat comuna, perquè «la normalitat és la convivència dels dos registres, el col·loquial, heretat, natural, i l'estàndard, el culte, el formal, propis de tota llengua de cultura» (p. 11).